

D'n Uytbeyndel

Nr. 123

Juli 2026

D'n Uytbeyndel

Nummer 123 - juli 2026

Dit tijdschrift is een uitgave van

Heemkundekring H.N. Ouwerling te Deurne

welke thans meer dan 475 leden telt.

Het lidmaatschap per 1 januari 2026:

- individueel lid € 20,- per jaar
- gezinslid (geen publicaties) € 5,- per jaar
- jeugdlid (tot 18 jaar) gratis

Individuele leden die in Deurne wonen, ontvangen *D'n Uytbeyndel* naar keuze digitaal of op papier. Leden die buiten Deurne wonen, hebben de volgende opties:

- kosteloze digitale versie van *D'n Uytbeyndel*, of kosteloze bezorging van een papieren versie op een postadres in Deurne
- *D'n Uytbeyndel* elders per post ontvangen kost € 20,- per jaar, te voldoen bij de betaling van de contributie.

Een bestaand abonnement op *D'n Uytbeyndel* zonder lidmaatschap te Deurne kost € 11,50 per jaar; een papieren versie per post kost € 20,- per jaar extra.

Lid worden van deze bloeiende vereniging? Neem contact op met het secretariaat: Heemkundekring H.N. Ouwerling, Stationsstraat 73, 5751 HC Deurne.
E-mail: info@heemkundekringdeurne.nl.

Oplage: 300 stuks op papier, 175 digitaal.

Redactie: Hans van den Broek, Rob van Leuven, Martien van Rijt, Marcel van der Voort.

Opmaak: Marcel van der Voort.

Vormgeving: Bart van Horik.

Druk: Quickprint Deurne.

© 2026. Niets in deze uitgave mag zonder nadrukkelijke toestemming van Heemkundekring H.N. Ouwerling worden gereproduceerd.

Omslag

Een bolbliksem rolt door de schoorsteen het huis in.

Inhoud

	Pagina
Hans van den Broek	Bij de uitgave van <i>D'n Uytbeyndel</i> nummer 123 2
Hans van de Laarschot	Deurne adieu. Zuster Elisabeth Hurckmans komt afscheid nemen 4
Jan Casper van Beek & Hans van den Broek	Burgemeester van Beek en de volksraadpleging in Saarland in 1935 8
Hans van den Broek & Hans van Hoek	Twee ongelijke prijzen 14
Martien van Rijt	Frans van Bakel (1922 - 1997). Van boerenzoon tot vakbondsvader 16
Hans van den Broek	Lichtverschijnselen in de Peel 28
Hans van den Broek	Janus de Poepert uit Helmond 35
	Stroper vermomt zich als vrouw 36

Bij de uitgave van *D'n Uytbeyndel* nummer 123

■ Eerst even een kleine correctie bij editie 121: daar hadden we de legendarische Joseph Louis Janssens, bijgenaamd 'd'n Bismark', omschreven als wethouder. Maar hij was, zoals Nico Vosmeer en Jan Adriaans ons terecht lieten weten, gemeentesecretaris.

We hadden de vorige editie, nummer 122, een fietsroute met aandacht voor de kapelletjes, nog niet gedrukt of we kregen te horen dat het verhaal niet helemaal compleet was. In de Sint-Jozef staat ook een kapel, toegewijd aan Cunera. En er komt een Mariakapel in Helenaveen bij: in de toren van de voormalige kerk.

Nu hadden die twee, achteraf gezien, allebei niet gepast in onze fietsroute: in de Sint-Jozef loopt er simpelweg geen fietsroute langs die Cunera-kapel via de knooppuntenroute. En de omweg naar de nieuwe kapel in Helenaveen had de route ineens wel erg lang gemaakt. Maar het zit ons wel dwars.

Vaak horen we, als iemand een sterk verhaal vertelt, nog wel eens een benaming als 'de gloeiende' voorbijkomen. Maar hoe het precies zit hoor je dan niet. Over de achtergrond van deze term kunt u nu dus lezen in het stukje genaamd 'dwaallicht'.

Uit het archief van oud-burgemeester Van Beek diepte zijn kleinzoon Jan Casper de ervaringen op die deze meemaakte tijdens een volksraadpleging in het Saargebied in 1935. En dan zie je hoe je ineens zomaar midden in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog kunt staan.

Onverwacht kregen we via Martien van Rijt de indrukwekkende levensloop van Frans van Bakel gepresenteerd. Het geeft een goed gevoel als je leest dat zo'n gedreven persoon de vakbeweging in Nederland een moderne vorm heeft gegeven.

Hans van Hoek duikelde een fraaie anekdote op over de toekenning van prijzen en (niet)bijbehorende wedstrijdmedailles voor de bijenteelt in 1928.

Tot slot leverde, ook onverwacht, Hans van de Laarschot een stukje achttiende eeuwse familiegeschiedenis over de familie Hurckmans aan.

Ik zou zeggen : van alles wat om te lezen. Geniet er van.

Hans van den Broek,
hoofdredacteur

DEURNE ADIEU

Zuster Elisabeth Hurckmans komt afscheid nemen

Hans van de Laarschot

Afbeelding 1. Elisabeth Hurckmans in 1739.

■ In *Deurnewiki* staat op haar pagina Elisabeth Hurckmans afgebeeld als moeder-overste van het klooster *Waelwijck* in Antwerpen. Terecht dat Elisabeth een eigen pagina heeft op *Deurnewiki*, want ze is een echte Deurnese, ook al bracht ze het grootste deel van haar leven buiten Deurne door. Tot half januari 2026 was in museum *Krona* te Uden een tentoonstelling over en met de oude boeken van het klooster *Soeterbeeck*. Dat klooster is rond 1448 gesticht aan de oever van de 'Suetbeeck' in Nederwetten. Toen Elisabeth daar als Augustijner non intrad, was het klooster al bijna tweeëneenhalve eeuw gevestigd in Nuenen. In 1732 verhuisde Elisabeth met haar medezusters en hun bibliotheek naar Deurne,

waar de katholieke godsdienst vrij beleden kon worden. Het klooster bleef *Soeterbeeck* heten.

Oude boeken van klooster *Soeterbeeck*

In 1997 komt een einde aan het klooster *Soeterbeeck* en schenken de zusters het klooster aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Daar worden de oude boeken uit de kloosterbibliotheek opgenomen in de universiteitsbibliotheek. Vervolgens hebben wetenschappers deze boeken in de afgelopen jaren als archeologen diepgaand doorgevorst. In het algemeen bevatten de getijde- en koorboeken handgeschreven of gedrukte (standaard)teksten, vaak met sierlijke beginletters en prachtige randversieringen. In hun eeuwenlange bestaan worden onder meer tekstwijzigingen aangebracht en aantekeningen van belangrijke momenten en wijziging van eigenaresse toegevoegd. Sommige veranderingen kunnen wijzen op een lang verborgen bron van informatie. Hans Kienhorst en Ad Poirters hebben bij hun 'archeologisch' onderzoek van de boeken menig interes-

Afbeelding 2. Officieel verslag van de intrede van Elisabeth Hurckmans in het klooster.

sant detail herkend. Veel van hun vondsten waren hierna te zien op de tentoonstelling in Krona, waarvan deze twee wetenschappers de gastconservatoren waren.

'Ten negen uren'

Veel oude boeken waren opengelegd om de bezoeker mee te nemen naar een specifieke bevinding. Bij één van de boeken viel mijn oog op de vermelding '... tot Deurne ...'. Het stond handgeschreven op de allerlaatste bladzijde. Het bleek een verslag te zijn van de intrede van Elisabeth Hurckmans in het klooster *Soeterbeeck* mét allerlei gegevens over het gezin Hurckmans! Deze gegevens zijn een welkome aanvulling op de genealogie Hurckmans, want toen de *Deurnewiki*-pagina werd geschreven, was de juiste geboortedag van Elisabeth niet bekend. 'Circa 1688' staat daar vermeld. Het *Soeterbeeck*-boek vertelt ons de juiste datum: 'Ende is de selve suster gebooren den 2 desember 1688 ...'. Sterker nog, ook het tijdstip van haar geboorte staat erbij: '... ten negen uren'. En wie kan dat nou beter weten dan haar vader Anthonie, president-schepen van Deurne en herbergier van *de Roode Leeuw*. Hij is namelijk de schrijver van het verslag en de genealogische feiten. Bedoeld voor opname, los of geplakt, in een boek van zijn dochter Elisabeth of later van *Soeterbeeck*, is het afgeschreven op een velletje papier. 'Voor copie uyt vaders boeck' staat onderaan als bron.

'Adieu vryenden'

Vader Anthonie beschrijft dat op 29 augustus 1710 zijn dochter Elisabeth, dan twintig jaar oud, 'alhier tot Deurne' is gekomen. Simpelweg: ze kwam op bezoek. Zuster Helena hield haar gezelschap. Ze was 'van Godt almachtich' en 'haeren vader Augustinus' geroepen om haar 'profes' te doen:

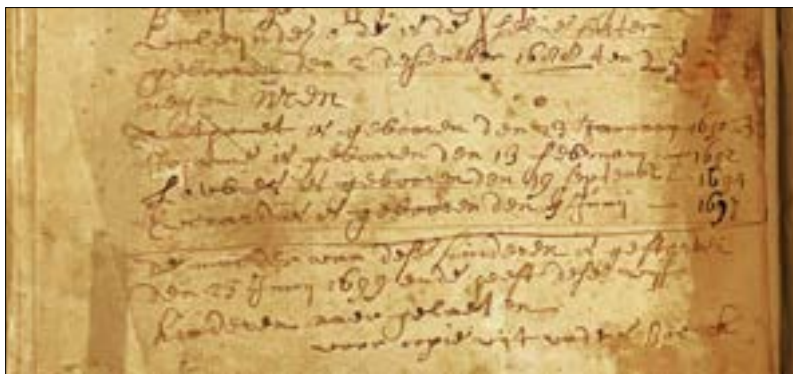
haar kloostergelofte af te gaan leggen. En dat betekende dat ze ging leven volgens de kloosterregel van Augustinus. Ze mocht zich na die professie alleen nog in een noodsituatie buiten het klooster begeven en buitenstaanders, zoals familie, mochten enkel onder strikte voorwaarden, binnenkomen in het klooster. Haar intreden betekende afscheid nemen (van de buitenwereld) en daarom was ze naar haar vertrouwde geboortedorp Deurne gekomen. Om 'haer vryenden adieu commen seggen' en vanuit haar roeping deed ze dat 'met blijchap'. Haar bezoek aan familie en vrienden was geen kwestie van per omgaande terug naar Nuenen. Elisabeth en zuster Helena bleven twee weken in Deurne. Ze 'vertrocken op den 12 september naer haer convent, genaemt Soeterbeeck, gelegen onder Nuenen, alwaer de selve suster Elisabeth met Godts gratie haer leven met haeren bruydegom Jesus Chrystus sal voleynde'.

Het gezin van Anthonie Hurckmans in Deurne

Vader Anthonie en dochter Elisabeth zijn in het voorafgaande de hoofdpersonen. Maar vader is niet vergeten om ook zijn andere kinderen die hij kreeg met zijn vrouw Catharina van der Sandt, met hun geboortedagen te vermelden. Namelijk:

- 'Anthonet is gebooren den 23 januarii 1690;
- Joanne is gebooren den 13 februarii 1692;
- Lowies is gebooren den 19 september 1694;
- Everardus is gebooren den 1 junii 1697.'

Tot slot noteert hij: 'De moeder van dese kinderen is gestorven den 23 junii 1699 ende heeft dese vijf kinderen naergelaeten'.

Afbeelding 3. 'De moeder van dese kinderen is gestorven den 23 junii 1699 ende heeft dese vijf kinderen naergelaeten'.

Bronnen

- Deurnewiki.nl, pagina Elisabeth Hurckmans.
- Digitaal genealogisch bestand van Ludo Boeije.
- Marius van Loon. 'Elisabeth Hurckmans'. In: *D'n Uytbeyndel*, nummer 20 (zomer 1990), p.14-17.
- Universiteitsbibliotheek Radboud Universiteit, Nijmegen | Bibliotheek klooster Soeterbeeck, Deursen | Boek IV 78.
- Tentoonstelling *Graven in boeken*, Museum Krona, Uden (van 27-09-2025 t.m. 11-01-2026).
- Hans Kienhorst en Ad Poirters. *Graven in Boeken* (uitgave ter gelegenheid van de tentoonstelling). [Uden], 2025.

Burgemeester van Beek en de volksraadpleging in Saarland in 1935

Jan Casper van Beek & Hans van den Broek

■ Jan Casper van Beek was van 1917 tot 1939 burgemeester van de gemeente Deurne en Liessel. Een activiteit van Jan Casper welke in Deurne amper bekend is, betreft zijn toezicht op de volksstemming over de toekomst van het Saarland op 13 januari 1935. Het Saarland werd na de Eerste Wereldoorlog bestuurd door Frankrijk en Engeland gezamenlijk onder mandaat van de Volkenbond. Door toedoen van de Nazi's, die het gebied weer definitief bij Duitsland wilden voegen, ontstond veel onrust. Ze voerden regelmatig gewelddadig actie onder de benaming Deutsch Front.

Er werd besloten tot een volksraadpleging. Om alle schijn van inmenging te vermijden, werden buitenlandse toezichthouders op de stemming aangezocht uit Nederland, Zwitserland en Luxemburg. Ook Van Beek kreeg het verzoek om deel te nemen.

Afbeelding 1. Door de Nazi's verspreide briefkaart om de bevolking te enthousiasmeren voor aansluiting bij Duitsland.

In de *ZuidWillemsvaart* van 17 en 18 januari 1935 doet hij daar uitgebreid verslag van. Hij begroet de verslaggever met de woorden: 'Ik zal 't je gelijk vertellen en dan zoek je zelf maar uit wat je ervan in de krant wilt zetten.' Vervolgens gaan Van Beek en de journalist onder het genot van een kop thee en een sigaar in gesprek.

Afbeelding 2a en 2b. Briefkaart van het stadje Spiesen: 'Geliefd oord voor een uitstapje met heerlijke bossen'. Met de namen van alle leden van het stembureau. Gezonden aan mevrouw J.C. van Beek in Deurne.

Vergezeld van ambtgenoten uit onder andere Venray, Venlo, Sambeek, Oeffelt en Eindhoven, waren de regionaal geselecteerde waarnemers per trein vertrokken vanuit Roermond. Als Van Beek arriveert in zijn hotel in het plaatsje Spiesen in Saarland, blijkt dat er naast elektrische verlichting ook gaslicht aanwezig is. Van Beek zegt hierover: 'Misschien omdat ik van een 'durp' kom, maar ik heb het niks op gas begrepen en opdat geen sluipende dood ons zou verrassen hebben we's nachts het raam van onze slaapkamers opengezet.' Overigens zijn de heren 's anderendaags in den besten welstand ontwaakt.' Meteen gevolgd door een opmerking over de wintertijd: 'Van dien Middel-Europeeschen tijd, welke ze ook hier (in Nederland) willen invoeren, ben ik in 't Saargebied ineens volslagen tegenstander geworden. Dat is niks voor ons landje. 's morgens veertig minuten later licht.'

Daags voor ze aan de slag gaan bezoeken de waarnemers Saarbrücken. Van Beek wil hier de speciale volksstemmingpostzegels gaan kopen. Dankzij een ontmoeting met een marinier uit Tegelen, die hier gestationeerd is, kan hij twee series van de gewenste postzegels bemachtigen. Van Beek stuurt meteen een grote enveloppe met alle 21 zegels erop naar zijn dochter Erna. De zegels kosten hem 31,15 francs. Een volgend uitstapje gaat door het vallen van een dik pak sneeuw niet door.

Afbeelding 3. Enveloppe die Jan Casper verzond aan zijn dochter Erna met de volledige serie speciale zegels uitgegeven ter gelegenheid van de volksstemming.

Jan Casper gaat dan aan de slag als voorzitter van een stembureau in het stadje Spiesen. Dat is wat grootte betreft vergelijkbaar met Deurne. Tijdens de instructie, voorafgaand aan de stemming, krijgt van Beek 725 stembiljetten overhandigd. Die bewaart hij 's nachts onder zijn hoofdkussen.

Voordat hij aan zijn zware taak begint, gaat Van Beek om half zeven naar de Heilige Mis in de plaatselijke kerk. Vol geduld aanhoort hij een preek die zó lang duurt, dat hij zijn ontbijt mist. Een collega vertelt hem later glunderend dat hij slimmer was geweest. Hij had de pastoor verzocht om op de dag van de stemming de preek over te slaan. Die had dat verzoek ingewilligd. En dus had de man nog even lekker kunnen ontbijten. Van Beek niet, die moet de hele dag nuchter op het stembureau aanwezig blijven. Het stemmen verloopt zonder een wanklank en heel gemoedelijk. De stembiljetten worden na afloop opgehaald door een Engelse legerauto met zware bewapening. Het vlotte beloop wordt door de waarnemers 's avonds natuurlijk 'zo'n beetje gefuifd'.

De volgende dag, men is wel uitgekeken op het stadje, gaan de heren een kijkje nemen in Saarbrücken. En men wil ook liever daar overnachten. Alle

Afbeelding 4. Van Beek als 'Wahlpräsident' temidden van zijn Saarlandse medewerkers op het kiesbureau. Twee van de vijf leden zijn lid van Deutsch Front.

Afbeelding 5. Van Beek met met zijn collega-waarnemers. Twee zijn afkomstig uit Zwitserland, twee uit Luxemburg.

hotels zijn natuurlijk vol. Men vindt onderdak in een oogkliniek waar niet alle bedden bezet zijn. Maar een ongestoorde nachtrust zit er niet in. Een

Afbeelding 6. Op weg naar huis met de trein. De Deurnese burgemeester in gesprek met collega A. Gautier uit Coevorden. Op de achterzijde van de foto is geschreven: Huiswaarts! (Helaas!) De Saar is vrij! De vlaggen uit! Van het gevaar van de aanstormende Nazi's onder aanvoering van Hitler heeft men in 1935 nog geen beseft.

onbekende loopt midden in de nacht in het donker hun slaapkamer binnen. Wat moet die man hier? Het antwoord is simpel: het is een blinde patiënt uit de oogkliniek die de weg naar het toilet niet kan vinden.

Uitslapen is er evenmin bij. Uit een luidspreker schallen al vroeg de vreugdeklanken door hun 'hotel' naar aanleiding van de verkiezingsuitslag. Op straat komen vlaggen en Hitlerportretten te voorschijn. Men hoort overal 'Sieg Heil' en 'Heil Hitler'. Ruim 90% van de bevolking kiest enthousiast voor aansluiting bij Duitsland. De waarnemers gaan hierna, per extra-trein, veilig en wel, naar Brabant terug. Van Beek is onder de indruk en vindt dit alles 'Een groots moment om dit mee te maken.'

Afbeelding 7a (rechts) en b (links). Gedenkpenning uitgereikt aan Van Beek en de andere waarnemers. 7a. Afbeelding van het Saarlandse gebied. 7b: Een zwaard in het centrum van een weegschaal. Dit staat symbool voor onpartijdig toezicht op deze volksraadpleging.

Als blijk van erkenning ontvangt van Beek naderhand een flinke gedenkpenning van de Volkenbond, de voorloper van de Verenigde Naties. Aan de voorzijde staat rondom de tekst * Nederland's bijstand aan den Volkenbond * Centraal staat een landkaart van het Saargebied uit 1935. De penning toont aan de andere zijde een zwaard temidden van een weegschaal: symbolen van gerechtigheid en rechtspraak. Verder een viertal wapenschilden; vermoedelijk staat de leeuw voor Nederland.

daaronder de tekst:

Saarplebisciet 13 jan 1935

hieronder is gegraveerd

J.C.van Beek

Bürgermeister Deurne NB.

Niederland

Vorsitzender Wahlbüro

Kreis Ottweiler NÔ 806

Spiesen

Afbeelding 8. Door de Nazi's verspreide briefkaart met wervende tekst om te stemmen vóór inlijving bij Duitsland. De landkaart geeft het Saargebied in 1935 weer.

Twée ongelijke prijzen

Spreken is zilver, zwijgen is goud.
Denken is platina

Hans van den Broek & Hans van Hoek

Afbeelding 1. Meester Harrie Martens, deed aan de landbouwdag mee als imker en was een van de bevorderaars van de bijenteelt in Deurne.

■ Op 3 oktober 1928 wordt in Deurne een groots opgezette landbouwdag gehouden. Ze is georganiseerd door de samenwerkende Boerenbonden uit de hele regio. Er worden 182 stuks rundvee, 34 paarden en 24 hokken met varkens tentoongesteld. Er zijn ook inzendingen op het gebied van de bijenteelt. Imker en 'meester' Martens uit de Sint- Jozef behaalt met de inzending van zijn bijen liefst een eerste én een tweede prijs.

Toch is daar iets mee aan de hand. Want de medaille voor de eerste prijs is een ZILVEREN medaille. Achter op de penning staat duidelijk: 1 Prijs 3.10.28. De tweede prijs is een evident GOUDEN medaille. Daar staat achterop: 2 Prijs 3.10.28. Duidelijk is dat de graveur zich gruwelijk vergist heeft.

Achteraf trekken wij de conclusie dat de organisatie een groot probleem voorkomen heeft door aan imker Martens zowel de eerste als de tweede prijs toe te kennen!

Niemand zal er over klagen dat de medailles met de verkeerde prijs zijn gemarkeerd. En Martens zal in zijn vuistje gelachen hebben met deze twee eervolle prijzen.

De Oudheidkamer van het Heemhuis heeft de medailles ontvangen op 31-7-2018 van zijn zoon Pieter Martens.

Afbeelding 2. Gouden medaille, doorsnede 40 mm, uitgereikt als 2e prijs op de 1e Landbouwdag in 1928 te Deurne. Afgebeeld is een zittende vrouw met bijenkorf en 'bijenhal'. Inscriptie: Landbouwdag - Deurne 2. Prijs 3-10-28.

Afbeelding 3. Zilveren medaille, doorsnede 40 mm, uitgereikt als eerste prijs op de 1e Landbouwdag in 1928 te Deurne. Afgebeeld is een zittende vrouw met bijenkorf en 'bijenhal'. Inscriptie: Landbouwdag - Deurne 1. Prijs 3-10-28.

Afbeelding 4. Imker met bijenkorf onder een bijenhal.

Frans van Bakel (1922 - 1997)

Van boerenzoon tot vakbondsvader

Martien van Rijt

■ Wanneer in Nederland de geschiedenis van de vakbeweging wordt verteld, duikt de naam Frans van Bakel steevast op als een van de invloedrijkste gezichten van het naoorlogse katholieke vakbondswerk. Wat in weinig landelijke bronnen vermeld wordt, maar wat voor Deurne en Zeilberg van grote betekenis is: Frans was geboren en getogen in Zeilberg en het was juist die achtergrond die zijn denken en handelen diepgaand bepaalde.

Afbeelding 1. Frans van Bakel.

Franciscus Johannes van Bakel werd op 4 april 1922 geboren in Zeilberg, als eerste kind van Theodorus (Dorus) van Bakel en Helena (Leen) Koppens. Het jonge gezin Van Bakel-Koppens woonde in een typisch Peelboerderijtje op de Voorpeel, zoals er in het begin van de twintigste eeuw vele stonden: een zandweg, een karig bestaan, veel kinderen, hard werken en een hechte gemeenschap. Vader Dorus was steenovenarbeider, landbouwer en venter. In de crisisjaren trok vader Dorus met een handkar de omgeving door om te venten. Later trok hij de Peel in om turf te steken.

Een slimme boerenzoon met talent

Zoon Frans viel op de lagere school al op vanwege zijn inzicht, zijn sterke manier van redeneren en het gemak waarmee hij kennis oppakte en vasthield. De boerenzoon werd het gegund om naar de mulo te gaan, maar daar werd hij gepest. Een boerenzoon op klompen die op de school kwam waar de 'elite' van het dorp een plek kreeg... dat kon toch niet. Ondanks zijn drang tot het opdoen van kennis, hield Frans het niet lang vol. Hij voelde zich te goed en te veel mens om gepest en uitgelachen te worden

of om de hoon over zich heen te laten komen en hij hield het al snel voor gezien. Hij werd aangenomen als knecht op de kloosterboerderij van de Franciscanessen in Deurne, de nonnen, die ook het Sint-Josephziekenhuis 'runden'. Hij werd met open armen ontvangen om als de harde werker die hij was, de tuin bij te houden en te zorgen voor de vitaminerijke groenten en fruit. Hij werd door zijn werkplek bij de nonnen vrijgesteld voor de Arbeitseinsatz.

Kees Fens

In de zomervakantie van 1943 ontmoette Frans Amsterdammer Kees Fens (1929-2008), de latere vooraanstaande Nederlands literatuurcriticus, essayist en letterkundige, die samen met zijn zus vanuit Amsterdam door zijn moeder mee naar 'de rust en de gezonde lucht' in de Peel genomen was. De zus van Fens' moeder was zuster Ivona die in het gasthuis (ziekenhuis) in Deurne woonde en werkte. De vakanties in de Peel vielen voor Fens onder de noemen 'geluk', een woord dat hij als schrijver heel graag gebruikte.

In 1946 verbleef de 16-jarige Fens opnieuw in Deurne. Door een ongeluk moest hij een deel van die tijd doorbrengen in het Sint-Josephziekenhuis. Bij het helpen van Frans op de boerderij was hij van de hooiwagen gevallen. Dit ongeluk had ook op Frans van Bakel grote indruk gemaakt, want in 1982, bij gelegenheid van de benoeming van Kees Fens tot hoogleraar in Nijmegen, kreeg hij van Frans, die op dat moment lid van het stichtingsbestuur van de Katholieke Universiteit Nijmegen (KUN) was, een felicitatiebrief. Frans schreef in die brief (niet zonder humor): 'Het is voor de tweede keer dat onze wegen zich kruisen. De eerste keer, bij de zusters in Deurne, heeft u dat een gebroken sleutelbeen of iets dergelijks opgeleverd. Daar heb ik later nog wel eens met enig schuldgevoel aan teruggedacht.'

In het ziekenhuis maakte Fens ook nader kennis met arts en beeldend kunstenaar Hendrik Wiegersma. Fens vertelt over Wiegersma: 'In 1945, in de kracht van zijn jaren, was hij al een mythe. Hij reed zelfs koninklijk op een motorfiets... Hij was een superieure non-conformist, deze leverancier van sterke familie verhalen voor Antoon Coolens romans...' (Bron: *Mijn versnipperd bestaan. Het leven van Kees Fens 1929-2008*, Wiel Kusters).

Frans van Bakel zelf aan het woord

In een interview met Leo Mesman, in 1973 gepubliceerd in Bezield. De inspiratiebronnen van de FNV, komt Frans van Bakel uitgebreid aan het

Afbeelding 2. Uit YouTube video VHV site.

woord over zijn roeping en zijn opklimmen van 'boeren-zoon' tot 'vakbondvader'. Tussen de volgende items door, leest u fragmenten uit dit interview.

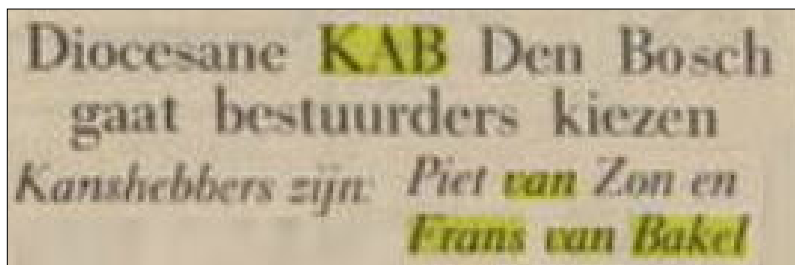
'Van oorsprong ben ik een traditioneel katholiek. Ik kom uit een gebied dat vroeger heel geïsoleerd was: de Peel. Voor de mensen daar bestond helemaal geen onderscheid in hun beleving tussen hun maatschappelijk en persoonlijk beleven en hun katholiek zijn. Dat viel gewoon samen. De maatschappij werd beschouwd als een gegeven waaraan niets te veranderen viel. Er waren mensen die wat rijk waren, mensen die het voor het zeggen hadden en mensen die een knechtenrol vervulden en dat hoorde dan ook zo. Je had maar te gehoorzamen, aan de pastoor, aan de burgemeester, aan de boer waar je knecht was en aan de directeur van het veenbedrijf waar je werkte. Dat werd beschouwd als een gehoorzaamheid die echt voortspoot uit je gelovig zijn.'

'Ook ik was, net als alle mensen in die tijd in die streek, bijzonder kerkelijk. Dat hield in dat je 's zondags gewoonlijk naar twee missen ging en naar het lof en dan nog eens, na het lof, naar de Aartsbroederschap van de Heilige Familie. En zo was ongeveer je hele beleving en ook je leven vastgelegd. Dat kon ook zo blijven, omdat we vrij geïsoleerd leefden. De krant werd

nauwelijks gelezen en er waren maar weinig mensen voor de Tweede Wereldoorlog die over een radio beschikten.'

Vanuit de fabriek naar de bond

In 1946 ging Frans bij Philips werken en kwam daardoor in contact met de vakbond. Hij doorliep de Gewestelijke Sociale School, een avondschool in Helmond. Vervolgens bood de katholieke vakbeweging hem in 1947 de gelegenheid om een opleiding te volgen aan de sociale hogeschool in het A.C. de Bruijn-Instituut in Doorn. Zo kwam hij terecht bij de diocesane bonden, waar hij de leiding kreeg van het zogeheten kernenwerk, dat onder de naam 'Credo-Pugno' ('ik geloof, dus ik strijd') bekend stond. Dit richtte zich op het vormings- en ontwikkelingswerk op godsdienstig en maatschappelijk gebied voor de leden van de Katholieke Arbeiders Beweging (KAB).

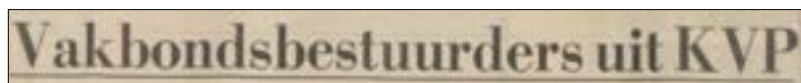
Afbeelding 3. Via Delpher Krantenkop 12 decemeber 1958.

Frans was trots op zijn afkomst en wilde de mooie Peel delen met zijn medestudenten. Hij nam ze wel eens mee naar zijn ouders in Zeilberg. Tijdens zijn opleiding in Doorn verbleef hij in een kosthuis bij de familie Van der Doef in Driebergen. Hij had daar een goed contact met zoon Jaap van der Doef. Ook ging hij in de vakanties wel eens met hem mee naar Deurne. Van der Doef was later achtereenvolgens bestuurder en vicevoorzitter bij de Vervoersbond-NKV, Tweede Kamerlid van de PvdA en staatssecretaris.

Uit het interview met Leo Mesman

'De eerste belangrijke cesuur in mijn leven was de overgang van landarbeider naar Philips in 1946. Dat was de overgang van een agrarisch leven, met een zekere vrije werksituatie, naar de industrie in de vorm van lopendebandwerk. Ik beschikte slechts over enkele diploma's die ik op de avondschool had gehaald. Daarmee verbonden was de ervaring dat ik met

mensen te maken kreeg die al twee generaties in de industrie werkten. Zij hadden een heel andere mentaliteit dan de landarbeiders. Ze hadden veel minder gevoel voor de sacrale elementen in het leven, die wij heel sterk beleefden in de wisseling van de seizoenen en het voortdurend omgaan met planten en dieren en met de grond. Het waren ook mensen die kritischer waren: kankeren! Het eerste wat mij opviel was dat men zijn werk deed, maar met bijzonder veel tegenzin. Verder dat men op zijn strepen stond. Hier bespeurde ik dat het kennelijk niet hoeft dat je alles min of meer fataal aanvaardt. Er waren in de schafttijd ook politieke discussies: of je wel of niet op de KVP ging stemmen, of op de pas opgerichte Partij van de Arbeid. Dat alles bracht mij min of meer wel in een persoonlijk crisis, omdat ik niet alles onmiddellijk kon verwerken.'

art 04 afb 04 Via Delpher Krantenkop 15 oktober 1966. Frans en andere vakbondsmannen stapten over van KVP naar PvdA.

Huwelijk

Begin jaren vijftig – Frans was inmiddels actief in Tilburg – kreeg hij kennis aan Riet van den Hout. Haar vader werkte bij de Nederlandse Spoorwegen. Frans trouwde met Riet in 1953 en ze gingen in Tilburg wonen. Het echtpaar bleef kinderloos.

Vormingswerker, bestuurder en denker

Ook tijdens de opleiding aan het A.C. de Bruijn Instituut viel deze jongeman op. Hij klom op in de organisatie. In een tijd van hoogconjunctuur als gevolg van de wederopbouw van Nederland na de Tweede Wereldoorlog, was er behoefte aan mensen die opkwamen voor de arbeidende Nederlanders. Voor Frans betekende dat functies binnen de NKV. Zo was hij van 1963 tot 1973 secretaris van de NKV, de grote katholieke vakbond. Vervolgens was hij zes jaar lang vicevoorzitter van deze bond en werkte hij aan een niet voor mogelijk geachte fusie tussen de Katholieke Vakbond (NKV), de Christelijke Vakbond (CNV) en het Nederlands Verband van Vakbewegingen (NVV), die uitmondde in de Federale Nederlandse vakbond (FNV). Vanaf 1976 was hij bestuurslid van de FNV. Hij werd gevraagd om kandidaat te worden voor de Tweede Kamer, maar wees dat af: te onzeker, te afhankelijk van verkiezingsuitslagen. Hij werd voorzitter van de Raad van de Arbeid in Eindhoven.

Begin jaren zestig was het echtpaar van Bakel naar Utrecht getrokken vanwege Frans' vakbondswerkzaamheden. Na de overstap naar de nieuwe functie verhuisden ze naar Eindhoven.

Uit het interview met Leo Mesman

Van Gewestelijke Sociale School naar A.C. de Bruijn Instituut

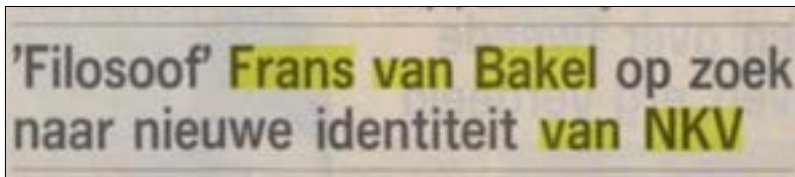
'Door mijn werk in de industrie kwam ik in contact met de vakbond. Ik ging naar de Gewestelijke Sociale School in Helmond, een avondschool, en vervolgens naar het A.C. de Bruijn Instituut. Ik kreeg een vrij fundamentele vorming met wat economie, sociologie, geschiedenis en literatuur. De godsdienstlessen stonden nog onder de signatuur van het oude katholicisme, waarbij alles nog ongeveer vaststond. Dat gaf in zekere zin een wat sterkere motivering aan mijn geloofsleven dat ook wat apologetischer werd.'

'Na beëindiging van de opleiding, ging ik bij de diocesane (tot het bisdom behorend) bonden werken. Ik kreeg de leiding van het zogeheten 'kernenwerk', dat onder de naam 'Credo Pugno' bekend stond. Dit richtte zich op het vormings- en ontwikkelingswerk op godsdienstig en maatschappelijk gebied in de parochiële KAB-afdelingen. Bij het godsdienstig vormingswerk, dat apologetisch gericht was, ging het om het verdiepen van de geloofsmotivatatie en het vergroten van de weerbaarheid met het oog op het verdedigen van het geloof. Bij de maatschappelijke vorming kwamen vooral encyclieken aan de orde. Het ging daarbij met name om het toepassen op concrete situaties van de sociale leer met als achterliggende gedachte de kerstening van de maatschappij.'

'Een tweede taak was het voeren van propaganda, waarbij het er vooral om ging leden te werven en belangstelling te wekken voor het werk van de KAB. Dat werd niet allereerst vanuit de belangen gemotiveerd, maar vanuit de gedachte dat een katholiek eenvoudig verplicht was om lid te zijn van een katholieke organisatie. De formule bij dit alles was: vorming door actie en actie door vorming. Typerend voor die tijd was dat de leiding van dit soort vormingswerk in handen van een priester lag.'

'Tot midden jaren vijftig heb ik vrij kritiekloos die oude formule toegepast, maar geleidelijk aan ging ik ontdekken dat het toch niet meer zo goed functioneerde. Er kwamen geleidelijk aan wat meer kritische vragen van mensen. Je kon ook niet meer goed duidelijk maken wat die kerstening van het openbare leven inhield. We ontdekten dat er een veel diepere

motivering achter dat werk moest komen en dat het niet alleen ging om het toepassen van encyclieken. We gingen 'herbronnen' door in de scholing van degenen die het Credo Pugno-werk verrichtten de mensen in te leiden in het evangelie.'

Afbeelding 5a (boven) en 5b (onder). Via Delpher uit Trouw 8 juli 1972.

Aan de wieg

Frans van Bakel werd na zijn activiteiten bij de diocesane bonden in Den Bosch, van 1963 tot 1973 secretaris en van 1973 tot 1979 vicevoorzitter van het NKV. Op initiatief van het NKV werd, samen met het CNV en NVV, eind 1972 besloten een federatie te vormen van deze drie vakcentrales: de FNV. Het was met name door de inspanning van Frans dat in 1976 deze FNV (Federatie Nederlandse Vakbeweging) het licht zag.

Aan het FNV zijn nadien illustere namen gekoppeld aan het voorzitterschap: Wim Kok, Hans Pont, Johan Stekelenburg, Lodewijk de Waal, Agnes Jongerius, Ton Heerts, Han Busker en Tuur Elzinga. Vanaf 1979 was Frans van Bakel voorzitter van de Raad van Arbeid te Eindhoven.

Uit het interview met Leo Mesman

Oprichting NKV in 1963

'Zelf was ik de katholieke sociale leer relatiever gaan zien. Het was te simpel om uit te gaan van een vast patroon van pauselijke boodschappen, vertaald in handboeken van daarvoor aangewezen personen. Vrij snel daarna is het Tweede Vaticaans Concilie gekomen, maar de heroriëntatie is in dat stadium afgebroken, omdat toen de vraag aan de orde kwam of de diocesane bonden moesten blijven voortbestaan. De uitkomst van die discussie was de opheffing van deze bonden en de oprichting van het NKV in 1963. Ik ontdekte toen dat de problemen waar wij in de periferie mee bezig wa-

ren in de top helemaal niet leefden. Daar was men heel druk met sociaal-politieke besognes van alle dag. Maar een dieper liggende bezinning, een heroriëntatie, die wij al hadden gedaan aan de voet, dat lag ver buiten de belevingswereld van de top. Wat mij bijvoorbeeld opviel was dat op het bureau nooit gepraat werd over het Vaticaans Concilie. Daar was niet de minste interesse voor. Dat was voor mij een heel merkwaardige ervaring. Ik had het gevoel dat er wel drie of vier NKV's leefden en dat het NKV van de top een ander was dan het NKV aan de voet.'

'In mijn nieuwe functie, waarin ik mij vooral bezig ging houden met arbeidsmarkt- en werkgelegenheidsbeleid, raakte ikzelf op den duur ook de voeling met de ontwikkelingen in de periferie kwijt. De interesse voor wat er in de kerk gebeurde, was sterk persoonlijk bepaald. Bij de overgang van KAB naar NKV was afgesproken dat er een nieuw Visie-programma zou komen. Men beseftte wel dat een moderne vakorganisatie een goed instrument biedt om mee te kunnen werken, maar dat dat ook nog met enige inspiratie, enige bezieling zou moeten gebeuren.'

'Vorbereid door de ontwikkelingen in het Credo Pugno-werk, kwam bij mij een kentering, die het gevolg was van een groeiproces. Ik stelde de relevantie van het geloof, evangelie, sociale boodschappen voor de taak en functie van de vakbeweging ter discussie. Ik voelde dat het allemaal niet meer zo gemakkelijk onder woorden te brengen was en dat ik niet meer met die oude boodschap, die ik jarenlang verkondigd had, de mensen te lijf kon gaan.'

Naar een nieuw visieprogramma

'De vraag naar een visieprogramma, die er dus al lag, werd urgenter toen een verdergaande samenwerking tussen de vakcentrales aan de orde kwam. Daarbij speelde vooral de overweging een rol dat je gezamenlijk beter je taak als vakbeweging kon waarmaken. Hoewel binnen het NKV vooral in die strategische termen werd gediscussieerd, vond men wel dat we een eigen visie moesten formuleren. Wel was er twijfel of men een eigen NKV-programma kon maken in de zin van gemotiveerd uit katholieke beginselen. Er is toen voor gekozen om over samenwerking te gaan praten en tegelijkertijd te werken aan een visieprogramma.'

'De Commissie Geloof en vakbeweging is ontstaan vanuit de overweging dat het hele instituut van geestelijke adviseurs niet meer functioneerde. Er was twijfel of zij nog een zinvolle inbreng in het NKV konden hebben.

Was eigenlijk dat hele instituut niet uit de tijd? Toch was er behoefte om, zij het in een nieuwe vorm, een relatie met de kerk te hebben. Die werd, na overleg met kardinaal Alfrink, gevonden in de Commissie Geloof en vakbeweging. Deze bestond uit bestuurders van de vakbeweging en uit priesters die zich betrokken voelden bij het vakbondswerk.'

'Wat mijn persoonlijke opvattingen betreft, moet ik allereerst zeggen dat de tijd dat de sociale encyclieken voor het NKV normatief waren, voorbij is. Daartegenover staat dat in de laatste jaren vanuit Rome encyclieken gekomen zijn, die maatschappelijk gezien zeer progressief waren. Bovendien waren ze niet doctrinair, maar gingen ze in op de concrete noden van de wereld. Typisch is, dat het NKV niets met die stukken gedaan heeft. Ze zijn gewoon blijven liggen. Hier is de kans gemist van het NKV om in te spelen op een kerkelijk appel, om een motivatie te vinden voor je maatschappelijk handelen en om ook een beetje uit te komen boven de strikte groepsbelangenopstelling. Als we praten over de relatie NKV – kerk moeten we veel minder denken in termen van een sterke relatie met de hiërarchie, maar gaat het veel meer om de bereidheid om op een boodschap van de kerk, die veel meer open en minder doctrinair gebracht wordt dan vroeger, in te spelen en te beoordelen op haar eigen betekenis. Ik zie kerkelijke boodschappen als een appel: betrek nu deze boodschap in je overwegingen als je je beleid gaat bepalen. En betrek die, zo mogelijk, ook bij mentaliteitsbeïnvloeding of -omvorming van je leden. Anders gezegd: ik vind, dat de nieuwe opstelling van de kerk – en dan met name ook van de officiële kerk – in maatschappelijk opzicht een aantal kansen biedt, die we serieus zouden moeten opnemen. Nu de kerk zich écht gaat engageren met maatschappelijke, sociale en politieke problemen in de wereld, zou het onverstaanbaar zijn als het NKV dat voor kennisgeving zou aannemen. Hier ligt gewoon een soort nieuwe kans. Maar niet zozeer een nieuwe kans om daarmee je eigen bestaansgrond te motiveren, maar een nieuwe kans om – wat we nu allemaal altijd gewild hebben – een nieuw soort bezieling, impuls aan je werk te geven en je werk in een wat breder kader te plaatsen dan het behartigen van groepsbelangen: het besef doen post vatten, dat je handelen repercussies heeft voor andere groepen in de eigen samenleving en wereldwijd. Dat moet je in je overwegingen betrekken.'

'Voor een moderne vakbeweging, die zich van haar verantwoordelijkheid bewust is, liggen er eigenlijk veel verdere mogelijkheden vanuit de kerk gezien dan twintig, dertig jaar terug. Toen dacht men veel meer vanuit een geïsoleerd bolwerk een blauwdruk te hebben van een, wat men noemde,

christelijke maatschappij. Bij de interne structuur van een nieuwe vakcentrale zou ik, ook geïstitutionaliseerd, ruimte willen inbouwen om deze nieuwe benaderingswijze in te bouwen. Anders zou ik inderdaad het gevoel krijgen dat het tot een grote mate van pragmatiek vervalt.'

Afbeelding 6a (boven) en 6b (onder). Via Delpher De Nieuwe Limburger 15 november 1969.

Raad van Arbeid Eindhoven

In 1979 werd Frans van Bakel, vanwege zijn kennis en ervaring, door de Kroon benoemd tot voorzitter van de Raad van Arbeid in Eindhoven. Die raad bestond naast de voorzitter uit drie werkgeversvertegenwoordigers en drie werknemersvertegenwoordigers. De bestuursleden werden voorgedragen door de centrale organisaties en benoemd door de minister van Sociale Zaken. Onder leiding van de voorzitter ontwikkelde het bestuur zich tot deskundigen. De Raad had zo'n 150 personen in dienst en voerde taken rond de ziektewet, ongevallenwet, invaliditeitswet, ouderdomswet (AOW), weduwen- en wezenwet en de kinderbijslagwet uit.

De Peel bleef trekken

In de tijd dat het echtpaar Van Bakel in de grote steden in Nederland woonde, was een ritje naar de Peel niet iets wat je wekelijks deed. Maar de Peel zat bij Frans in het hart en een aantal keren per jaar trok die woeste grond, de oud-Zeilberger naar de Beatrixstraat in Zeilberg. Daar woonden inmiddels zijn ouders Dorus en Leentje van Bakel in één van de apostelwoningen. En als hij er dan was, zat hij samen met zijn Riet, op zondagmorgen,

steevast in de 'goei kamer' aan tafel, met een glaasje jonge jenever of advocaat, dat lekker werd uitgelepid.

Als Frans alleen aan de Peelse reis was begonnen, dan kwam eenmaal thuis ook al snel een borreltje op tafel. Dan werden broers en zussen ingeseind en die kwamen vlot meegenieten van het bezoek van de oudste broer. Die bezoeken duurden dan vaak wat langer en liepen regelmatig uit op kleine feestjes. Het was een mengeling van bijpraten, filosoferen en discussiëren. Niet alleen Frans was iemand die zijn mening graag deelde, dat gold voor heel zijn familie.

Nadat zijn ouders verhuisd waren naar een bejaardenwoning op het Christinaplantsoen in Zeilberg, bleef Frans ze regelmatig bezoeken. Ook dan werd de familie stevast opgetrommeld. Boven de bank hing een foto die zijn trotse ouders daar hadden opgehangen. Daarop schudt Frans in Rome de hand van paus Paulus VI.

Overlijden

Op 10 januari 1997, kwam Frans van Bakel te overlijden in Veldhoven. Naar aanleiding van zijn overlijden schreef de vereniging 'De Vrienden van de Historie van de Vakbeweging' op haar site:

Frans van Bakel... over de identiteit van de vakbeweging

Frans van Bakel (4 april 1922 - 10 januari 1997) heeft mede aan de wieg gestaan van het FNV-secretariaat Vakbeweging, Maatschappij en Levensbeschouwing. Na werkzaam te zijn geweest bij de diocesane bonden in Den Bosch was hij secretaris (1963-1973) en vicevoorzitter (1973-1979) van het NKV. Daarna was hij voorzitter van de Raad van Arbeid te Eindhoven.

Frans van Bakel, 'ideoloog van de vakbeweging'

Frans van Bakel was als verbondsbestuurder met 'identiteitsvraagstukken en welzijnsbeleid' in zijn portefeuille voorzitter van de Commissie Geloof en Vakbeweging. Hij was in deze overgangperiode nauw betrokken bij het zoekproces naar een nieuwe vertolking en vormgeving van de identiteit van de vakbeweging. De vraag naar de verhouding tussen geloof en maatschappelijk handelen had voor hem een in zijn biografie gewortelde diepe existentiële dimensie. Frans van Bakel verdient een blijvende plek in de regionale geschiedenis: een Zeilberger die nationaal het verschil maakte!

Dank

Met dank aan DeurneWiki, VHV en Nelly van Rijt

Op YouTube is een documentaire te bekijken onder de titel 'Rooms en Rood in de vakbeweging' die door VHV online gezet is. In dit interview, dat in 1981 werd uitgezonden door de KRO, komt Frans van Bakel uitgebreid aan het woord over de totstandkoming van de FNV en de vele hindernissen die daartoe genomen moesten worden.

De documentaire is in twee delen op YouTube geplaatst en dus nog te zien.

Deel 1: <https://www.youtube.com/watch?v=mKnTAh7D67U&t=541s>

Deel 2: <https://www.youtube.com/watch?v=iY1dztp6tNM>

Lichtverschijnselen in de Peel

Hans van den Broek

■ Onverklaarbare lichtschijnsels in de Peel gaven de mensen vroeger een onzeker gevoel. Sommigen meenden dat het voorboden waren van naderend onheil. Anderen dachten dat de lichtjes een plaats aangaven waar een schat verborgen lag. Maar de meeste verklaringen gingen in de richting van ronddwalende geesten die gestraft werden voor begane misdaden. Voor straf moesten deze criminelen na hun dood als gloeiende mannen door het moeras zweven. Anderen beweerden dat het de ronddolende zieltjes van ongedoopte kinderen waren die de hemel niet in mochten.

Verscheidene benamingen deden hierover de ronde: de gloeiende ofwel 'gloeigie', de vuurman, het stallichtje en dwaallicht. Vuurmannen waren overleden landmeters of schepenen, die, na omgekocht te zijn, een eed hadden gezworen op vervalste metingen of onrechtmatig verplaatste grensstenen. Ookwel vertelde men soms dat het een herder was die ten onrechte het stelen van schapen ontkend had.

Voorbeelden van de misdaden

Er zijn veel varianten van meinedige uitspraken bekend. Zo verklaarde een burgemeester bij een geschil over de grens tussen Bakel en Venray 'dat hij de waarheid sprak, zowaar als de schepper hier boven hem was'. Deze

slimmerik had onder zijn hoed een lepel, een 'schepper' verstopt. En daarmee de indruk gewekt dat hij God als getuige aanriep. Verder had hij een laagje aarde in zijn klompen gedaan en gezegd dat hij 'op eigen grond stond'. Ook deze bedrieger moest na zijn overlijden elke Kerstnacht als een gloeiende geest van de Crayenhut naar de Vredepeel lopen.

Afbeelding 1. Een vuurman.

Afbeelding 2. Brandend moerasgas in de Middeleeuwen in de Provence

Hetzelfde wordt verhaald over een schepen uit Woensel. Deze moest na zijn valse eed met een gloeiend hoofd ronddolen op de plek waar hij zijn dubbelzinnige uitspraak had durven zweren. Maar na een ontginning van dat stuk moerasige hei in 1860 was ter plekke geen lichtje meer te bekennen.

Oude teksten over dwaallichtjes

In oude teksten over de Peel kan men lezen:

'Men ziet in de Peel, wijl zij een moeras is, en de moeraslucht zeer lichtelijk ontvlamt, dikwijls dwaallichten, hier stalkaarsen genoemd, deze houdt men voor ongedoopte kinderen en beklagt altijd derzelver ongelukkig lot, wijl zij tot de jongste dag, omdat zij niet gedoopt zijn, om-zwerven.'

'Ook ziet men 'er wel eens grote vuurklompen of pilaren, uit een phosphorische stof bestaande, zweven. Dezen noemt men gloeiënde mannen, men houdt ze voor verdoemde mensen, die tot straf hunner misdaden moeten omzwerven: zij komen, zegt het bijgeloof, van het kerkhof en zodra zij in de Peel zijn, moeten zij branden. Wanneer men dezelve ziet, tekent men zich een kruis als een zeker middel, om niet van hun beledigd (aangevallen) te worden.' (1799)

De verklaringen

Tegenwoordig hebben we een beter zicht op de oorzaken van de vroegere spookachtige lichtverschijnselen. Een drietal verklaringen komt in beeld:

1. Spontaan ontbrandend moerasgas
2. Bolbliksem
3. Dierlijke oorzaken

Spontaan ontbrandend moerasgas

Als organisch materiaal in een moeras op natuurlijke wijze vergisting ondergaat, worden ontbrandbare gassen gevormd. Zodra die gassen uit de

Afbeelding 3. Otto Modersohn: *Elfen rond een boom* 1901.

bodem omhoog komen, botsen ze op ongeveer 100 tot 150 centimeter hoogte op zuurstofhoudende buitenlucht. Door dit contact ontstaat spontaan ontbranding van die gassen. Op afstand kan dat vlammetje er uitzien als een klein lichtgevend mensje met een wat feller brandend rond hoofd. Wereldwijd worden dit soort vlammetjes waargenomen, vaak 's avonds. Waarschijnlijk zijn ze er overdag ook, maar worden deze vuurtjes door hun zwakke schijnsel niet opgemerkt.

De bevolking geeft deze destijds onverklaarbare lichtjes in de volksverhalen weer. Een visser vertelde in 1816 dat hij 'tegen den donkeren avond, een gloeiende mensch, vijf voetstappen voor zich uit, den weg langzaam zag overglijden'. Het was een langwerpige donkere kegel, ter dikte en hoogte van een tienjarigen knaap, van boven met een klein lichtje als dat eener lamp. Dit schijnsel was nu weer kleiner dan weer groter en had niet altijd denzelfden vorm. De richting waarin hij bewoog was ook steeds anders. Meestal was het te zien bij den grenspaal tusschen Oirschot, Woensel, Wintelre en Zeelst.'

Ook bij het 'Kruisven' in een eikenbos op de Heitrak, zouden in vroeger tijd dansende stalkaarsen gezien zijn. Je moest ze vooral niet uitblazen, want dan kon er een weerwolf in je nek springen!

Afbeelding 4. De Japanner Hiroshige beeldde moerasvlammertjes af als '100 vossenvuren'.

Het Belgische bedevaartsoord Onze-Lieve-Vrouw van Basse-Wavre ontstond omstreeks 1050 in een moerasig gebied. Men had er engelenzang gehoord en een hemels licht zien schijnen.

'Bij storm en regenachtig weder, ziet men veeltijds in de Peel en andere laage en moerassige gronden, wel eens dwaallichten of zoogenaamde stalkaarsjens. Ook ziet men er somtijds geheele pijlaaren van eene elektrische phosphorische stof, waaraan men voorheen den naam van gloeiende mannen gaf. Deze ontstaan zeer natuurlijk uit de moeraslucht, welke zeer lichtelijk ontsteekt als zij in sterke beweging gebracht wordt.' Aldus schreef de Rooise koster A. C. Broek rond 1820.

'In het najaar zagen zij een vurige gestalte te voorschijn komen, omtrent 80 schreden van een onzer, die de weg over de potjesberg naar de straatweg nam. Zij had de vorm van een grote kanonskogel en was zo vurig, dat de heide er door verlicht werd als op helder lichte dag. Boven deze bol was een trechtervormige vurige uitwaseming ter hoogte van 1½ voet. Deze verheveling bleef een halve Nederlandse el boven de heide, snelde in volle vaart heen en verdween uit het gezicht. Het was stil weder en maanlicht, omtrent negen uur in de avond.' (1844)

Een zich verplaatsende bolbliksem

Een andere mogelijkheid is dat de verteller een bolbliksem heeft gezien. Wanneer tijdens een onweer een bolbliksem door de schoorsteen het huis in knalde, dan was in de volksovertuiging sprake van een gloeiende man die binnen kwam vallen. Als zo'n vuurman het huis in rolde dan kon je

*Afbeelding 5 (boven). Uit het moeras komt een blauwig vlammetje omhoog.
Afbeelding 6 (onder). Arnold Böcklin, Een dwaallicht 1881.*

je maar beter verstoppen onder het beddengoed. De vuurman zou je met zijn ketting kunnen brandmerken.

Bij een molen nabij Neerpelt ziet de molenknecht in de verte den gloeiïge man. De knecht fluit driemaal snel achtereen. En in een oogwenk rent de gloeiïge zo snel op de molen af, dat de molenaar en zijn knecht amper de tijd hebben om naar binnen te vluchten en de deur op slot te gooien. 's Morgens ontdekt men op de deur 'eene zwart geblakerde plek'.

In het Limburgse Arcen zag men in een bijna identieke situatie de volgende morgen op de schuurdeur een koolzwarte hand afgetekend.

In de Brabantse Volksverhalen wordt verteld: 'In de uitgestrekte Peelvlakte tusschen Gemert en Boksemeer ziet men iederen nacht juist om 12 uur de gloeiïge bol nedervallen, juist op de plaats, waar voor vele jaren een moord gepleegd is.' De oorzaak is een bolbliksem. Bolbliksems verschijnen vaak bijna gelijktijdig met een blikseminslag vanuit een wolk naar de grond. Het zijn over het algemeen bol- of peervormige lichten met een vage rand. Meestal zijn ze zo groot als een hoofd: tien tot dertig centimeter in doorsnede. Hun helderheid komt overeen met die van een gloeilamp van 100 Watt in de kleuren rood, oranje of geel. Ze zijn een tot zestig seconden lang

Afbeelding 7. Een bolbliksem schiet door het huis.

zichtbaar. Ze kunnen zich een paar meter per seconde in horizontale richting verplaatsen, maar ook ter plekke blijven. Meestal draaien ze rond.

Sommige kunnen voortgaan langs metalen draden of hekken. Andere verschijnen in gebouwen, nadat ze door gesloten deuren en ramen zijn gegaan. Ook in metalen vliegtuigen zijn ze binnengekomen en vertrokken zonder schade aan te richten. Vaak worden na het gebeuren luchtjes die lijken op brandende zwavel gerapporteerd. Deze bolbliksems ontstaat NA blikseminslag in de bodem. Hierdoor worden silicium en koolstof losgeslagen uit de grond en die komen tot ontbranding in de lucht.

Deurne 6-6-1891 *Nieuws van de Week* no 46.

Een blikseminslag bij de Weled heer van Baars, hoofd der school alhier, kwam door de schoorsteen zonder brand te veroorzaken. De Eerwaarde heer van Baars, die voor een paar dagen bij zijn broer logeerde, zat bij het open raam te lezen en werd aan schouder en been getroffen, zijn toestand is niet gevaarlijk.

Dierlijke oorzaken

Ook van glimwormen, ofwel vuurvliegjes, wordt gedacht dat zij soms zijn aangezien voor een dwaallicht. Deze kevers produceren met hun achterlijf licht. Bioluminescentie heet dat. Als ze ineens in een wolk opstuiven

zouden ze een vaag lichtschijnsel verspreiden. Verder wordt als verklaring van onverklaarbaar licht het verenkleed van de witte kerkuil genoemd. Tijdens het vliegen bij volle maan weerkaatsen de witte veren zoveel licht dat veldmuisjes van schrik 'bevrozen' en zo gevangen kunnen worden.

Tegenwoordig wordt regelmatig verwezen naar de vroegere vuurmannen als men over een roodharige streekgenoot spreekt: als 'de Gloeiende'. Maar nagenoeg niemand heeft er nog weet van hoe die benaming in de vroegere Peel ontstaan is.

De enige uitdrukking die met dit verschijnsel uit bijgeloof in verband staat is het gezegde: 'Hij is een echt dwaallicht'. waarmede een zeer wispelturig en veranderlijk mens wordt aangeduid.

Janus de Poepert uit Helmond

Hans van den Broek

Anekdote uit het begin van de jaren vijftig.

■ De Helmondse Janus (van Aerle) ging al fietsend in Helmond en Deurne, maar ook de Rips, langs de deuren. En ondertussen riep hij met een typische harde stem die iedereen na al die jaren herkende: 'Hazen en konijnevellen'. En wie nog een vel had liggen, gaf dat, eventueel voor een paar centen, aan Janus mee. Dat hing hij over het stuur van zijn fiets en dan peddelde hij verder. Gedreven door zijn armoede vroeg hij bij de boerderijen steevast aan de boer 'of da ze nog een zieke hen hadden of eentje die net 'do' was gegoan. Vur hum was die nog goe genoeg.'

Of aan de boerin: 'Hee vrouwke hedde nog un kepotte kat of knijn?' Als dat zo was, nam hij het dode dier ook mee naar huis, slachtte het en at het op. Als het konijn al begraven was, groef hij het gewoon op. Verder nam hij kippen met een 'waterkont' (die legden geen eieren meer) tegen een kleine vergoeding mee, want die wilden de boeren ook wel kwijt. Bij sommige boeren kreeg Janus steevast een boterham.

In Veghel liep een vergelijkbaar persoon rond. Als die ergens een dood beest meekreeg, verkocht hij na het slachten de porties vlees aan de nonnen.

Overigens circuleert er ook nog een verhaal over hoe Janus aan zijn bijnaam zou zijn gekomen.

Janus voelde 'z'n eigen' niet zo goed en ging voor raad naar de Wieger. Toen hij de wachtkamer binnenliep, was er nog maar één plaats vrij om te gaan zitten. Even later kwam, na hem, een net dametje binnen. Ze had een fraaie hoed op, was mooi opgemaakt, ('geverfd' zeiden wij vroeger) met bloesjes op de wangen en rood gestifte lippen. Ze voelde zich kennelijk nogal belangrijk, want ze vroeg op een heel deftige, dwingende manier aan Janus of hij op wilde staan, zodat zij kon gaan zitten. Hierop keek Janus haar trots en koppig aan en zei op z'n plat Helmonds tegen haar: 'Vrouwke, een schilderijke moet aan de muur hangen en deze poepert met zijn kont op een stoel zitten.' Hij stond niet op.

Gehoord van Ties Verhees, Driek Berkers en Ad van der Steen.

Stroper vermomt zich als vrouw

Kantongerecht Helmond 7-12-1905

■ Johannes van der Meiden, 29 jaar, meesterknecht, geboren te Udenhout en wonende te Deurne. Beklaagde heeft op 7 december in de middag omstreeks kwart voor drie ter plaatse van de Steenovense Heide, als vrouw verkleed, naar wild lopen zoeken. De onbezoldigde veldwachter Antonie Slaats zag hem op een afstand van ca. 150 meter het huis van Martinus Nouwen ingaan. Binnen vier minuten was ook hij, de veldwachter, daar ter plaatse en zag in de hert geen vrouw meer, doch alleen de beklagde, een jongen van een jaar of vijf en Hubertus Nouwen. Beklaagde droeg een witte voorschoot met ruitjes, een kort manteltje over de schouders, een grote witte vrouwenmuts en over het hoofd een doek gebonden tot voor de kin. Martinus Nouwen, 16 jaar, arbeider, verklaarde voor het kantongerecht, dat gedaagde hem was komen vertellen dat hij een haas wist te zitten en dat ze afspraken deze te gaan schieten. Daarop heeft beklagde vrouwenkleren aangetrokken en is met Martinus mee gegaan. Johannes van der Meiden verdedigde zich nog dat het een lange mantel was en geen vrouwenkleding en dat hij niet van het pad was gegaan en geen kring in de heide heeft gelopen. De rechter trapt daar echter niet in en Johannes moet tien gulden betalen of vier dagen gevangenisstraf uitzitten.

Zo had de verklede stroper zich de afloop van zijn jacht voorgesteld.

Stationsstraat 73
5751 HC Deurne

E: info@heemkundekringdeurne.nl
www.heemkundekringdeurne.nl
www.deurnewiki.nl

